

ГОВОРИТЬ МОЛОДЬ

Емілія Горзов

ПІДРУЧНИК «ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ МУЗИКИ» СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА

Однією із характерних рис розвитку музичної культури початку ХХ століття в Галичині стає її професіоналізація. Зокрема, 1903 року був зорганізований Вищий музичний інститут з мережею філій у Станіславові (1921), Дрогобичі (1923), Перемишлі (1924), Тернополі (1928), Яворові, Бориславі, Коломиї (1929), Золочеві, (1931), Самборі (1932), Рогатині (1938), інші музичні заклади і товариства. Пожвавлюється концертне життя, частіше про себе заявляють галицькі українці як співаки, виконавці-інструменталісти, композитори, продовжує розвиватися хоролий аматорський рух, який стає одним з найяскравіших музичних явищем нації.

Та організатори й діячі освітнього музично-освітнього руху зіштовхнулися з нестачею українських музичних підручників, і до їх створення долучилися провідні музичні сили Галичини. 1905 року опубліковано «Короткий начерк гармонії і композиції» Віктора Матюка, 1906 року Анатоль Вахнянин створює підручник «Наука гармонії» для Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, де викладав курс гармонії; 1907 року був написаний підручник «Елементарна теорія музики і співу для ужитку шкіл народніх» Володимиром Домет-Садовським, який, проте, не був виданий. Після Першої світової війни праця продовжилася: «Шкільний співаник» створив Філарета Колесси, нариси з історії музики, гармонії, елементарної теорії – Іван Левицький. До цієї справи долучився і Людкевич, створивши підручники «Загальні основи музики» (готовий до друку був ще у 1913 році, та через воєнні події був надрукований щойно 1921 року і завдяки підтримці професора Володимира Козака), а 1942 року – «Матеріали для науки сольфеджіо і хорового співу».

Невелика книжечка «Загальні основи музики» стисло і в доступній формі подає відомості з елементарної теорії музики, гармонії, інструментознавства, музичних форм, контрапункту, а також включає словничок музичних термінів. У праці над цим підручником йому допомагав член шкільної комісії Євген Форостина. В укладанні матеріалу Людкевич спирався на популярні німецькі, польські, російські підручники, дещо запозичив з незавершеного підручника «Загальної науки музики» В. Домет-Садовського¹.

Примірник бібліотеки ЛНМА

¹ Я. Горак. *До історії та характеристики українських музично-теоретичних підручників у Галичині першого десятиріччя ХХ століття* : Методична розробка. Львів 2008, с. 12.

У вступі Автор підкреслює, що в Галичині вже назріла потреба створення підручника з теорії музики: «нині, коли в нас засновуються музичні школи, що мають претенсії фахово формувати нове покоління, недостача такого підручника се для молодіжи просто “до неба вопіюча” кривда»². Визначає енциклопедичну основу підручника для засвоєння основних відомостей про музику, який призначений і для виховання учнів музичної школи, і для середніх шкіл, і навіть «зрозумілий для всякого інтелігентного самоука»³. Подає також коротке роз'яснення основних музичних термінів: тони та їх основні первні, мелодія і ритм, гармонія і контрапункт, вокальна музика, інструментація, про що детальніше йдеться в окремих частинах книги.

Загальна теорія музики подана у наступних частинах: I ч. – ритміка, II ч. – семантика, III ч. – діапазони людських голосів та інструментів, IV ч. – огляд музичних форм; гармонія і контрапункт подані оглядово.

Перша частина «Ритміка» містить три підрозділи:

1. Ритм, такт.
2. Темп,
3. Сила тону.

У першому підрозділі Людкевич дає визначення ритму, а далі пише про головний елемент впорядкування ритму – такт, а відповідно до числа ударів у кожному такті розрізняє два їх головні види: «паристі» та «непаристі», і також «прості» (або «поєдничні») та «зложені». Розкриває еволюцію тривалостей і появу сьогоднішніх круглих нотних знаків в 1700-х роках.

До представлених ритмічних вартостей додає «знаки мовчанки» або «павзи», що «означають перерви в середині мельодії» (с. 15). Для позначення паузи, що триває впродовж кількох тактів, ставить, риску і зверху виписує кількість тактів.

Для подовженого звучання тонів є два способи: legato нот однієї висоти, яке в різних нотах забезпечує плавне звучання, та використання крапки і двох крапок, що подовжують звучання на половину і половину з половини. Протилежний ефект допомагає створити штрих staccato. Тріолі, секстолі, дуолі, квартолі та інші поділи називає «виїмковим ритмічним поділом» (с. 19).

У розділі про «Різні види такту» дає зрозуміти, що основні з них вже були пояснені, і тому тут вони тільки епізодично згадуються, але вже з наголосами в тактах і доданими видами: нерівномірні та ірраціональні, введення їх основних рушіїв – затакту, зміщення наголосу (синкопи) та свободні роди ритму *tubato*, *senza rigore*, *ad libitum*.

У другому підрозділі «Темпо» подається його визначення: «скорість, з якою числимо поодинокі тактові удари в якомусь музичному творі, зовемо темпом» (с. 27). Як бачимо, для майже всіх теоретичних визначень Автор спирається українську мову в її галицькій вимові, що не тільки імпонувало простішому висловленню власних думок, а й водночас наближало читачів-учнів до полегшеного сприйняття матеріалу.

Часто також автор користується примітками, щоб заглибитися в певні музичні елементи. Так само й тут дає пояснення, чим можна забезпечити сталу ритмічну

² С. Людкевич. *Загальні основи музики (Теорія музики)*. Коломия 1921, с. 3–4.

³ Там само, с. 4.

міру (мається на увазі метроном Мельцеля) й описує тактування, яке служить умовним ритмічним поділом. Тут Автор подає також основні темпові різновиди.

У третьом найкоротшому підрозділі – «Сила тону» – йдеться про позначення різних динамічних відтінків, а також про досягнення цих відтінків на фортеп'яно та за допомогою педалей.

Друга частина «Семантика» містить два підрозділи:

1. Система тонів.
2. Практичне приміненне скаль (мелодика).

Ця частина, як і перша, до кожної підгрупи теоретичних визначень подає нотні і схематичні приклади. Починається перший підрозділ з розгляду фортеп'яної клавіатури, оскільки вона найкраще надається для пізнання тонів і півтонів. Вдалим є використання чужоземних позначень, мовою оригіналу або ж кількома варіантами назв одного й того ж поняття. Так, в системі тонів (Tonsystem) висхідний рух ступенів у вигляді драбини називає «гамою» або італійською «скалею», а по-українськи пропонує слово «ступінка» чи «ступениця».

Вивчення тонів починає спершу з буквенних означень, потім показує їх на п'ятилінійній нотній системі з додатковими лініями, з октавним переміщенням за допомогою позначки *8va* або написанням у певних ключах (окрім скрипкового та басового, також сопрановий, альтовий, теноровий).

У розділі «Хроматичні знаки» подає традиційний поділ звукоряду на тони і півтони з характерними позначеннями, але незвично називає буквенні позначення при енгармонічній заміні, де *cibb* замість *heses* або *bes* позначається як *bebe*.

Для означення ладу Людкевич користується терміном «скаля» і наводить приклад їх будови від кожного звуку, який практикувався в музиці до XVI століття й отримав назву церковних ладів. Сьогоднішні мажор і мінор як головні – це похідні від звукорядів *a* та *c*, а всі інші тональності визначаються за кварто-квінтовым колом.

У другому підрозділі подає приклади для практичного використання головних ладів в мелодиці, мелодичних прикрас (форшлаги, морденти, трелі) та інші види інтервалів і їх обернення.

Третя частина «Краска тону»:

А. Людський голос. Починає Людкевич саме з нього, оскільки його здавна вважали за найкращий музичний тон. За Людкевичем, «Знаряддя людського голосу є легені, дишиця й гортанка» (с. 76). Подає поділ на основні голоси, їх регістровий спектр та фонічне забарвлення.

В. Інструменти. Подає поділ інструментів за групами: струнні «дугі» (духові), перкусійні, та розповідає про еволюцію інструментів, їх будову і спосіб видобування звуку, регістрову та виконавську характеристику.

Назва інструментів подана кількома мовами, до деяких груп (струнної, мідної духової – в Автора «металеві» чи «бляшані») подані ілюстрації, вказані різні способи виконання та основні штрихи. Подано стрій, що лежить в основі інструменту. Також є порівняльна характеристика інструментів, що належать до одної групи і відповідно поданий індивідуальний характер звучання кожного з них.

У назвах інструментів спирається на галицький діалект української мови: фортеп'ян, альтівка, віолончеля (або чельо), флет, обоя, клярнет, трубка, позавна (тромбон), тріянгли (трикутник).

Четверта частина підручника «Музичні форми» охоплює:

А. *Поділ музичних форм.* Спершу поділ музики на вокальну та інструментальну та вокально-інструментальну. Далі визначає її за кількістю виконавців на *сольову* та *збірну* (ансамблюву).

Збірна музика: I. Хор.

II. Оркестр (орхестра).

Далі мовить про «елементи музичної мови», які, за Автором, утворюються завдяки музичній темі, яку визначає як «музичну думку, виражену рядом тонів, що йдуть один по другім або звенять рівночасно, звемо загальною *темою*. З комбінацій різних тем повстають музичні форми» (с. 94). Кожен з елементів форми ілюструється музичним прикладом.

Основою музичних форм вважає форму пісні, яку відносить до різновиду гомофонних форм (пісня, танець, марш). Пісні поділяє на співні та інструментальні, танці – на салонні та концертні. Розглядає також старовинні танці, які склали частини сюїт – *Pavane, Allemande, Galliarde, Sarabande, Passepied, Gigue, Bourree, Rigaudon*. Менш відомі старовинні танці (*Passamezzo* та інші) подає в словнику. З давніших танців, які вкорінилися в музиці і стали самостійними – *Вальс, Мазурка, Полька, Польонез, Краковяк, Козак, Чардаш, Тарантеля, Болеро, Кадриль, Лянсіє*.

Серед контрапунктових форм виділяє канон, фугу, *basso ostinato*.

В. Форми нового стилю – *Allegro* (сонатна форма), рондо, варіації. З інших самостійних інструментальних форм – токката, фантазія, рапсодія, прелюдія, *Intermezzo, Scherzo, Capriccio*.

До циклічних (зложених) форм належать сюїта чи *partita*, новітня соната, симфонія і серенада.

Романтичні й модерні форми – це балада й романс (романца), *Impromtu*, симфонічна поема.

Музика вокальна і вокально-інструментальна – церковна (богослужевна), концертна й драматична (сценічна). До великих форм вокальної концертної музики відносить ораторію, кантату і баладу, до сценічно-драматичного мистецтва – оперу, оперетту, мелодраму, балет, пантоміму.

Завершує підручник додаток – словник («Словарець»), що на чотирьох сторінках містить музичні терміни. До кожного терміну уточнюється з якої мови походить та подається роз'яснення терміну. Виписані і ті терміни які мають кілька значень:

Allegro іт. – а) скоро, живо, б) музична форма.

Basso іт. – а) контрабас, б) низький чоловічий голос, в) найнижчий голос ув акорді.

Праця Станіслава Людкевича «Загальні основи музики» є першим синкретичним посібником українською мовою, що стисло і в доступній формі подає відомості з теорії музики, гармонії, інструментознавства, будови музичних форм, контрапункту. В упорядкуванні матеріалу Людкевич опирався на відомі підручники. Його посібник зайняв почесне місце на історичній полиці як вагомий внесок у потребу українських підручників в музично-освітньому процесі Галичини першої половини ХХ століття.

